

geloofsrichtingen. Het godsdienstig klimaat in de Republiek bleef daardoor relatief tolerant.

De tolerantie die te vinden is in Sara Burgerhart kan verondersteld worden ook de filosofie van beide auteurs te zijn. In de kennissenkring van Betje Wolff (zelf weduwe van een predikant) waren zowel een gereformeerde als een remonstrantse dominee te vinden. Als onderdeel van een groter gezelschap brachten zij gezamenlijk discussiërend de zomerdagen door.

Gebruikte literatuur

J. de Jong, *Een deftig bestaan; Het dagelijks leven van regenten in de 17de en 18de eeuw*, Utrecht/Antwerpen, 1987.

M.A. Schenkeveld-van der Dussen e.a., *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*, Groningen, 1994.

B. Wolff & A. Deken, *De Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart*, Amsterdam, 1976.

Noten

¹ In het motto wordt aangestuurd op matigheid. Te grote strengheid, maar ook te grote uitbundigheid worden afgekeurd. Het tolerantie-thema komt er echter niet in naar voren.

² Hoewel een roman een aardige kleur aan onze kennis over een historische periode kan geven, kan het werk nooit gebruikt worden als wetenschappelijke bron om iets te zeggen over de geschiedenis. Wij kunnen echter wel kijken naar wat we al weten over de betreffende periode en de roman er ter vergelijking naast leggen om te zien in hoeverre zij een afspiegeling is van de toenmalige werkelijkheid.

Bas Jongenelen *De esthetica van Epicurus*

Over de esthetica van Epicurus (341-370/371 v.Chr.) is niets bekend; van zijn bewaarde geschriften zijn alleen werken over de ethica bewaard gebleven. Toch is het mogelijk om vanuit de ethica Epicurus' esthetica te destilleren. Ik zal hiervoor gebruik maken van de Ratae sententiae (afgekort met RS), een verzameling van veertig leerstellingen die kort en bondig de gedachten van Epicurus weerspiegelen.

Epicurus hecht belang aan gevoelens van pijn en genot. Hij zegt dat je er maar moet streven zo min mogelijk pijn te lijden, want als de pijn afwezig is, voel je je goed. Streef er niet naar je lustgevoelens te optimaliseren, want als je je lusten bevredigt, zonder aan pijnvermindering te denken, dan blijf je pijn voelen.

Er zijn natuurlijke verlangens en onnatuurlijke verlangens: het verlangen naar eten als je honger hebt, is een natuurlijk verlangen. Natuurlijke verlangens zijn het belangrijkste om te bevredigen, want als ze niet bevredigd worden, veroorzaken ze pijngevoelens:

Van de verlangens zijn sommige natuurlijk en noodzakelijk; andere natuurlijk en niet noodzakelijk; weer andere zijn noch natuurlijk noch noodzakelijk, maar het resultaat van een ongefundeerde mening. [RS 29]

In deze optiek is kunst natuurlijk totaal onbelangrijk. Voor Epicurus komt kunst en kunstbeleving op een veel lagere plaats dan ethiek. Door middel van ethisch handelen kunnen mensen pijngevoelens voorkomen en gelukkig worden. Kunst is er daarentegen om lusten te bevredigen. Als het verlangen naar kunst bevredigd wordt, betekent dat niet dat er een pijn verminderd is. Kunst is er juist voor het genot, en is daarom eigenlijk slecht.

Alle verlangens die niet tot pijn leiden als ze niet bevredigd worden, zijn niet noodzakelijk; ze betreffen, intege-

deel, een aandrang die gemakkelijk te verdrijven is als we de indruk hebben dat ze op zaken gericht zijn die moeilijk te verkrijgen zijn, of dat ze schade zullen berokkenen. [RS 26]

Als we dit zo bezien, dan moest Epicurus dus niets van kunst hebben! Kunst was voor hem geen voorwaarde voor een gelukkig leven.

Rechtvaardigheid

Een van de dingen die Epicurus belangrijk vindt, is de mening van anderen. De mens is nu eenmaal niet alleen op de wereld, en daarom moet hij rekening houden met anderen. Daar staat tegenover dat anderen rekening moeten houden met ieder individu. Op deze wijze ontstaat er rechtvaardigheid:

Rechtvaardigheid is niet iets dat op zichzelf staat, maar het is telkens een verdrag, dat in de omgang met elkaar, waar dan ook, wordt afgesloten, met het oogmerk dat men niet benadeelt en niet benadeeld wordt. [RS 33]

Rechtvaardigheid is gebaseerd op afspraken die mensen onderling maken. Dit betekent dat mensen die niet meedoen met deze afspraken (omdat ze bijvoorbeeld in een ander land wonen) geen aanspraak kunnen maken op rechtvaardigheid. Maar dat geeft niets, omdat deze mensen er niet zijn (omdat ze bijvoorbeeld in een ander land wonen. Hopelijk voor die mensen maken ze aldaar op hun beurt ook rechtvaardige afspraken).

We kunnen deze gedachte ook toepassen op kunst: wat wij kunst vinden, is gebaseerd op afspraken. Volgens onze cultuur, onze beschavingskring, zijn bepaalde dingen wel kunst en andere dingen niet. Kunstwerken uit een andere cultuur ervaren wij dikwijls niet als kunst, maar mensen uit een andere cultuur vinden waarschijnlijk onze kunstuitingen niet bepaald getuigen van enige mate van kunstzinnigheid.

In RS 37 en 38 schrijft Epicurus dat rechtvaardige wetten en afspraken veranderd kunnen worden. Als een bepaalde wet geen nut meer heeft, dan moet deze wet afgeschaft worden. Het kan ook gebeuren dat er dingen in de maatschappij veranderd zijn. Oude wetten die in de oude situatie wel rechtvaardig waren, kunnen dan in de nieuwe situatie onrechtvaardig zijn:

Waar hetgeen als rechtvaardig gold geen nut meer oplevert doordat de omstandigheden veranderd zijn, daar was sprake van het rechtvaardige zolang het nut opleverde voor het onderling verkeer van de burgers, maar later, toen het geen voordeel meer bracht, niet meer. [RS 38]

Voor kunst lijkt hetzelfde van toepassing: bepaalde kunstvormen waren vroeger goed voor een esthetische ervaring, maar tegenwoordig niet meer. Ik denk hierbij aan rederijkerspoëzie die velen tegenwoordig niet kunnen waarderen. Vroeger was de rederijkerskunst echter een geaccepteerde vorm van kunst waar veel mensen voor warm liepen. Daarnaast is er tegenwoordig videokunst en computerkunst, iets dat vroeger onmogelijk was, en daarom dus ook geen kunst kon zijn.

Conclusie

Over hoe Epicurus dacht over kunst, weten we niets. Misschien hield hij helemaal niet van kunst, of misschien wel: we zullen het - voorlopig althans - niet te weten komen. Misschien dat het nog komt, omdat archeologen bezig zijn papyri van een Epicureïsche bibliotheek in Herculaneum op te graven, te conserveren en te publiceren. Voorlopig moeten we het stellen met de ethiek.

Wanneer we de ethische geschriften transponeren naar het esthetische veld, dan blijkt dat Epicurus zich vooral baseerde op de consensus: als de meerderheid van de mensen vindt dat een wet onrechtvaardig is, dan is deze onrechtvaardig. Mutatis mutandis geldt ditzelfde voor kunst. Meten was voor Epicurus weten, en ik denk dat hij bijzonder gecharmeerd zou zijn van sommige hedendaagse sociologische benaderingen en wetenschappelijke praktijken.

Literatuur

De *Ratae sententiae* zijn te vinden in: Epicurus, *Brief over het geluk, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Keimpe Algra*, Historische Uitgeverij, Groningen, 1995.